

JAN KORNUM LARSEN

MORALISTEN JOHN LE CARRE OG DE BRISTEDE ILLUSIONER

John le Carré skriver i sin introduktion til bogen »Philby. The Spy who Betrayed a Generation«: "Deceit was Philby's life work; deceit, as I understand it, his nature. 'I have come home' he said in Moscow. Philby has no home, no woman, no faith. Behind the political label, behind the inbred upper-class arrogance, the taste for adventure, lies the self-hate of a vain misfit for whom nothing will ever be worthy of his loyalty. In the last instance, Philby is driven by the incurable drug of deceit itself. (...) It comes as no surprise that, safely arrived in the land of his dreams, the old deceiver stretches out his fingers once more and steals the only thing left to steal: the wife of Donald Maclean. That is the law of the desert; and the desert is all he has."¹⁾

Man kan med god grund undre sig over hvad der fik Philby til så stædigt at holde fast ved den sag, han som tyveårig Cambridge studerende lod sig hverve til, uden egentlig at vide så forfærdelig meget om den; en sag der teoretisk set skulle føre til fællesskab og retfærdighed, men som i Philbys tilfælde ledte til ensomhed og forstillelse.

Man kan finde på utallige psykologiske forklaringer på Philbys svigefulde natur: eventyrlyst; forfængelighed; indflydelse fra en despotisk far, der, mens sønnen gik i skole i England, fartede rundt i Mellemøsten, hvor han på et tidspunkt konverterede til muhamedanismen og tog sig en saudiarabisk slavepige som kone nr. to; eller måske den moder man aldrig hører om? Det er også muligt som Graham Greene at forsvare Philby ved at henvise til en form for tro: »He betrayed his country – yes, perhaps he did, but who among us has not committed treason to something or someone more important than a country? In Philby's own eyes he was working for a shape of things to come from which his country would benefit.«²⁾ Philby er altså tilstrækkelig gådefuld til at man kan skyde ham stort set alle motiver i skoene.

Den besværgende bitterhed i le Carrés karakteristisk af Philby er imidlertid ikke tilfældig. At Philby, tyve år efter sin flugt til Moskva hvor han efter sigende interesserede sig mest for cricketresultaterne i The Times, stadigvæk optager englænderne så meget som han gør, skyldes ikke simpel psykologisk interesse, men at han er blevet et symbol på det tidligere så stormægtige Englands fald fra imperium til bananstat. Forskellen imellem Ian Flemings Bond-figur og le Carrés Smiley er forskellen imellem drøm og virkelighed. Derfor smiler Smiley sjældent.

Når John le Carré (eller David John Moore Cornwell som han i virkeligheden hedder) har valgt spionromanen som genre, er det naturligvis fordi han betragter den som et spejlbillede af den verden, vi lever i. Den undertiden næsten usynlige grænse imellem godt og ondt, detaljens svingen fra betydningsløshed til altoverskyggende værdi, gør verden kaotisk af mangel på fikspunkter. Måske var det netop et fikspunkt Philby fandt. De mennesker der blev hvervet i 30'ernes Cambridge var alle yderst begavede, ofte kunstinteresserede. De var på forhånd bestemt til at indtage høje positioner i samfundet (Blunt nåede alligevel at blive Slade Professor of Fine Art og Surveyor of Queen's Pictures!). Men som Connie Sachs siger i »Tinker, Tailor.«: »Poor loves. Trained to Empire, trained to rule the waves. All gone. All taken away«.

George Smiley, hovedpersonen i le Carrés Smiley-trilogi, der består af romanerne »Tinker, Tailor, Soldier, Spy«, 1974 (Konge, Dame, Es, Spion); »The Honorable Schoolboy«, 1977 (Spionen der gik sine egne veje) og »Smiley's People«, 1979 (Til døden jer skiller), lider også under mangelen på holdepunkter i tilværelsen. Han vælger imidlertid hårdnakket at satse på de gamle værdier, hvor smuldrende de end må forekomme ham. Smiley er trofast imod sin konstant

utro adelige hustru Ann, der på mange måder kan sammenlignes med det Establishment, han vælger at tro på. Han bruger alle sine kræfter på at redde *The Circus* fra russiske spioner og amerikansk indflydelse, uanset hvor håbløst det ser ud. Smiley vælger kort sagt *trofastheden* hvor Philby (i romanerne repræsenteret af muldvarpen Bill Haydon) valgte *forræderiet*.

Når det hele er ved at bryde sammen om Smiley, fordyber han sig i tysk 16. hundredetalslitteratur, hvor en af hans favoritter er Grimmshausen (1621-76). I dette, Trediveårskrigenes århundrede var der netop en tendens til at bruge tidens barske begivenheder som underlag for romanernes undertiden eventyragtige plot. Grimmshausens hovedværk »Der Abenteuerliche Simplicissimus« handler således om en naiv bondedreng, der oplever krigenes rædsler og igennem disse barske tildragelser lærer noget om sig selv og livet. Han bruger sin enfoldighed som en maske og lærer at overleve. Efter mange rejser ender han sit liv som eneboer på en øde ø. Det er langt fra noget tilfælde at le Carré hentyder til dette værk. Smiley er fundamentalt set naiv og troskyldig. I »Call for the Dead« (1961) præsenteres hans historie: han havde egentligt tænkt sig at tilbringe sit liv i Oxford, som lærer ved universitetet og specialist i tysk litteratur fra det 17. århundrede. Imidlertid afbrydes denne lovende karriere af en talentspejder fra efterretningstjenesten. Han sendes til et tysk provinsuniversitet som docent i engelsk litteratur, men med den egentlige opgave at udpege potentielle spionkandidater. I denne periode forsvinder en del af Smileys naivitet. Da Anden Verdenskrig begynder i 1939 flyttes han til Sverige som repræsentant for et schweizisk våbenfirma og han rejser de næste fire år i en tilstand af konstant frygt frem og tilbage mellem Schweiz, Tyskland og Sverige. Da han i 1943 kaldes hjem til England får han til sin forbløffelse at vide at han er færdig som agent i marken. Smiley kommer ind fra kulden og frier, for at få lidt varme, til den fornemme Lady Ann Sercomb. Eventyrligt nok modtager hun frieriet og som i et eventyr sker det at Smiley »waddled down the aisle in search of the kiss that would turn him into a Prince.« Men Smiley bliver aldrig en prins; to år efter har Ann forladt ham til fordel for en kubansk racerfører. Således forsvinder lidt mere af Smileys naivitet og han kaster sig igen ud i efterretningsvirksomhed, hvilket som bekendt heller ikke skaffer ham hans barnlige uskyld tilbage.

De bristede illusioner der gennemsyrrer le Carrés romaner er ikke kun nationale, men i høj grad også personlige. Hans far Ronnie Cornwell var et charmerende forretningstalant, der var god til at tjene penge, men ude af stand til at administrere dem. Han brugte konsekvent flere penge end han tjente og gik følgelig konkurs indtil flere gange. le Carré siger om ham: »He was like Gatsby. He lived in a contradictory world. There was always credit, but we never had cash, not a penny. My father would occupy a house and default, then move to another one. He had an amazing, Micawber-like talent for messing up his business adventures.«³⁾ Denne Dickens-agtige karakter havde naturligvis store sociale ambitioner på sine sønners vegne. Han håbede at de kunne blive gentlemen – helst sagførere – og sendte dem derfor på gode skoler. Når le Carré i lange perioder ikke så noget til sin far, enten fordi denne var travlt optaget af at tjene penge, charmere damer eller, hvilket skete et par gange, i fængsel, fantaserede han om at faderen var en berømt spion.

Som 16-årig gjorde le Carré omsider oprør. Han nægtede at vende tilbage til den skole, han gik på. I stedet sendte Mr. Cornwell ham til universitetet i den schweiziske hovedstad Bern, hvor han udviklede en senere benyttet smag for tysk

sprog og litteratur. Efter opholdet i Bern fik le Carré i 1948 ansættelse i en efterretningsafdeling af den britiske besættelsesstyrke i Østrig, hvor han fik til opgave at kontrollere forsvundne flygtninge, hvilket gav ham et særdeles godt indblik i den tragiske situation i efterkrigstidens Tyskland. I 1950 vendte le Carré tilbage til England og tog en fin eksamen i moderne sprog i Oxford. Dette førte til et job som underviser på fornemme Eton, og, et par år senere, ansættelse i udenrigstjenesten med udposter i Bonn og Hamburg. Opholdet i Tyskland faldt netop sammen med den anden Berlinkrise, der startede i 1958 og blandt andet førte til at østtyskerne natten til den 13. august 1961 afskar Østberlin fra de vestlige sektorer og oprettede den berygtede *Mur*.

Alt dette for at forklare at kernen i le Carrés romaner er en *stemning*: de bristede illusioners melankoli. Den hoben informationer man præsenteres for i hans bøger er alene baggrund for et opgør af moralsk art.

I »Call for the Dead« (Telefon til afdøde) opdager Smiley, at hans gamle ven Dieter Frey, som han har hvervet til agent for England under krigen, nu har taget konsekvensen af sin kommunistiske overbevisning og er blevet østtysk spion. Frey bruger deres venskab som dække for sine aktiviteter og går ovenikøbet i seng med Smileys kone Ann. Til sidst skubber den svegne ægteemand og forrædt ven snarere end Englands forsvarer Dieter Frey i Themsens, hvor han forsvinder »like a human sacrifice to the London fog and the foul black river lying beneath it.«

»A Murder of Quality«, 1962 (Mord på højt plan), der for øvrigt er dediceret le Carrés første kone Ann! foregår på en Eton-agtig skole, hvor Smiley opklarer et mord, som en af skolens yderst klassebevidste og selvovervurderende lærere søger at skubbe over på en efter hans mening uværdig lille opkomling af en lærer. Når Smiley tager affære, er det fordi han pludselig kommer i tanke om et eventyr af Büchner, der giver ham medlidenhed med den venneløse lille opkomling: »the child left alone in an empty world who, finding no one to talk to, went to the moon because it smiled at him, but the moon was made of rotten wood. And when the sun and moon and stars had all turned to nothing, he tried to go back to the earth, but it had gone.«

I le Carrés gennembrudsroman »The Spy who Came in from the Cold«, 1963 (Spionen der kom ind fra kulden) forårsager hovedpersonen Alec Leamas den naive, barnlige kommunistpige Liz' død ved Berlin-muren og vælger at dø sammen med hende.

»The Looking-Glass War«, 1965 (Spejlkrigen), som er en af de svagere le Carré romaner, handler om en mand, der bliver sendt ind i DDR på en mission, der på forhånd er dømt til at mislykkes på grund af efterretningstjenestens manglende tilpasning til en ny tid.

Den måske mest moralske og på mange måder mest rørende af John le Carrés romaner er »A Small Town in Germany«, 1968 (En lille By i Tyskland), hvor den lidt pauvre, nationalitetsløse, Leo Harting mistænkes for at være spion. Han har i tyve år været løst ansat i den britiske ambassade i Bonn ved at påtage sig jobs, som andre ikke gad have med at gøre. Harting er nu forsvundet, men har i virkeligheden langt fra forrådt sine mistænksomme omgivelser. Han er kommet på sporet af at en fremstormende tysk politiker, Klaus Karfeld er identisk med krigsforbryderen Herr Klaus. Karfeld har ovenikøbet benyttet sine eksperimentelle erfaringer fra krigen til, som støtte i sine nye karriere, at skaffe sig en doktorgrad. Emnet er »giftige luftarters indflydelse på den menneskelige organisme«. Når Harting har travlt, skyldes det forældelsesfristen for krigsforbrydelser; den mærkelige ordning, der med ét slår en

streg over utallige års umenneskelighed. Fristen overskrides og Harting forsøger at skyde Karfeld. Det gode sejrer som bekendt sjældent hos le Carré og Leo Harting dræbes selv.

Den mærkelige, fængslende og aldeles underkendte »The Naive and Sentimental Lover« fra 1971 markerer at le Carré for en tid har fået nok af spiongenren. Det er en beretning om barnevognsfabrikanten Aldo Cassidys ønske om at bryde ud af sin veletablerede, men ustyrligt kedelige tilværelse. Han møder tilfældig forfatteren Shamus (for blot at tage et af hans noms-de-plume) og sammen med denne og hans smukke hustru Helen, genfinder Cassidy et øjeblik barndommens uskyld i et virkelighedsfjernt legende ménage-à-trois. Det lykkes naturligvis ikke at undslippe virkelighedens fortrydelser og undskyldninger. Cassidy vender tilbage til sin kone, sælger sit firma, glemmer Shamus og lever resten af sit liv som åndeligt død »For in this world, whatever there was left of it to inhabit, Aldo Cassidy dared not remember love.«

Og dermed er vi tilbage ved Smiley samt hvorfor de TV-filmatiseringer, BBC har ladet lave over to af bøgerne i Smiley-trilogien, er så fremragende, som de faktisk er.

Svaret er selvfølgelig enkelt: fordi man har været tro imod le Carré og har fanget den stemning der går igennem alle hans bøger. Man har ladet spændingen komme fra personernes indre liv frem for fra en ydre ageren og man har ladet disse spændinger få tid nok til at udfolde sig (det er her TV-mediedet kommer ind!). For at få det hele til at fungere, har det været nødvendigt med store talentressourcer på begge sider af kameraet, men det råder BBC jo naturligvis over.

Tingene virker altid enkle, når noget er foretaget med mesterskab. Det var ikke let at forudse, at det overhovedet kunne lade sig gøre, at kondensere den le Carréske blanding af facts og melodrama, fragmentarisme og følsomhed til et så overbevisende destillat. Selv BBC tvivlede en smule på det hele, da de i 1979 programsatte »Tinker, Tailor...« (dansk TV-titel: Spionen der kom ind i kredsen). Den blev placeret i BBC-2, der normalt er forbeholdt, hvad man anser for at være lidt for kulturelt til masserne. For at lette forståelsen offentliggjorde man i programmerne lister over den specielle spionjargon, der forekommer hos le Carré, med forklaringer af ord som 'lamplighters', 'mole', 'pavement artist' etc.; udtryk som folk nok skulle finde ud af alligvel, men som ihvertfald lod folk fornemme, at de stod for at skulle indvies i en hemmelig verden, hvilket jo altid er spændende. Det er imidlertid betegnende nok for seriens modtagelse, også herhjemme, at selv om folk kun sjældent anede hvad der egentlig foregik, var de begejstrede alligevel. Også i U.S.A., hvor de store TV-stationers programudvælgere kappedes om at undskylde sig, da det alligevel viste sig at serien havde appeal. En af dem der havde afvist »Tinker, Tailor...«, Nelsa Gidney fra New York's Channel 13, har således udtalt et undrende »Who could have imagined how beautifully it would be done?«⁽⁴⁾.

Nogle amerikanere har dog grund til at være tilfredse, idet BBC har produceret serien i samarbejde med Paramount, der ejer verdensrettighederne til filmbrug af Smiley-figuren. Og det er lykkedes at sælge »Tinker, Tailor...« til mere end tredive forskellige lande.

Når branchefolk var så skeptiske overfor seriens potentielle succes, skyldes det også at de le Carré-filmatiseringer der tidligere er blevet lavet, med undtagelse af Martin Ritt's »The Spy Who came in from the Cold« (1965), er lidt mislykkede. Sidney Lumet's »The Deadly Affair« (1966) baseret på »Call for the Dead« har forsonende momenter, mens Frank Pierson's »The Looking-Glass War« (1969) er en veritabel katastrofe.

»Tinker, Tailor's« succes måtte selvfølgelig følges op. Den næste bog i trilogien »The Honorable Schoolboy« er for svær at filmatisere med sine utallige personer, scenskift og eksotiske locations. I stedet tog BBC/PARAMOUNT le Carrés seneste bog »Smiley's People«.

Romanen når langt fra »Tinker, Tailor's« højder. Den har langt færre facetter at byde på. Man kan dog i nogen grad acceptere det, fordi Smiley efterhånden må nærme sig de halvfjerds og således blive mere og mere indtørret, også i sit følelsesliv. Det er jo netop desillusionens pris. Og »Smiley's People« handler om den illusionsløse mands sidste illusion. For Smiley består den i at han, ved at besejre sin ærkefjende Karla, mener at kunne få revanche for de skuffelser, han har lidt på andre fronter.

Det romanen »Smiley's People« kan synes at mangle, har TV-serien (dansk titel: Til døden jer skiller) imidlertid næsten til overflod. Man må forbløffes over den overlegne forståelse hvormed først John Irvin med »Tinker, Tailor« og nu Simon Langton instruerer le Carrés forlæg. Efter at have set serien to gange, mener jeg at kunne konstatere, at der på intet tidspunkt er nogen som helst slinger i valsen. Scenerne varer præcis så længe som de skal, billederne er konstant betydningsbærende og skuespillerne virker hele tiden psykologisk troværdige. Hvor den behagelige overraskelse i »Tinker, Tailor« var Ian Richardsons forræderisk charmerende Bill Haydon, byder »Smiley's People« på Bernard Heptons vidunderlige Toby Esterhase, der iøvrigt adskiller sig betydeligt fra romanens person. Hvordan skal man nogensinde kunne glemme denne rørende 'cheap hungarian in expensive clothing'!

Men allerforrest står naturligvis Alec Guinness, hvis Smiley-figur allerede i »Tinker, Tailor«⁽⁵⁾ var så overbevisende, at le Carré måtte tage sig i at bruge den som forbillede, mens han skrev romanen »Smiley's People«⁽⁶⁾. Større kompliment kan vel næppe gives. Måske er det netop Guinness' tilstedeværelse, der har fået le Carré til at være medforfatter på TV-seriens manuskript. Siden han blev tilkaldt til »The Spy who came in from the Cold« fordi Richard Burton var utilfreds med dialogen, har le Carré ellers holdt sig langt væk fra filmmanuskripter.

Med Alec Guinness ser man igen hvor enkelt det svære kan gøres. Hans voksblege, rød-læbede fysiologi; på samme tid kynisk professionelle og barnligt rørende figur, udtrykker alle de modsætninger og skuffede forhåbninger der findes hos Smiley. Han taler mest sigende med sin distraktion og sine tavsheder. Og det er næsten ikke til at bære, at Smiley virkelig en lang overgang tror at jagen på hans sorte Gral, Karla, skal kunne bringe ham lykke. Som i Büchners eventyr forsvinder den sidste illusion, da Smiley har fanget sin russiske modstander. Karla har valgt at handle som han gør af kærlighed til sin datter Tatiana og vinder derfor i virkeligheden over Smiley, der opgiver sin utro Ann. Smiley overlever, men ender som en anden Simplicissimus på en følelsesmæssig øde ø. Solen, månen og stjernerne bliver allesammen til ingenting.

NOTER:

¹⁾ Bruce Page, David Leitch, Phillip Knightley: Philby. The Spy who Betrayed a Generation. Sphere Books. London 1969 p.33.

²⁾ Kim Philby: My Silent War. Granada. London. 1969. p.7.

³⁾ Time. 3. Oktober 1977. p.51.

⁴⁾ American Film. Nov. 1980. p.12.

⁵⁾ Følgende skuespillere har tidligere spillet Smiley: Rupert Davies i »The Spy who came in from the Cold«; James Mason i »The Deadly Affair«.

⁶⁾ American Film. Nov. 1980. p.12.